

КООРДИНАЦІЯ МУЗЕЄМ УКРАЇНСЬКИХ ДІЯЧІВ НАУКИ І МИСТЕЦТВА МЕМОРІАЛЬНОЇ РОБОТИ МІСЦЕВИХ МУЗЕЇВ У 20—30-Х РОКАХ

Серед багатой музейної палітри України 20-30-х років особливе місце займає своєю оригінальністю Музей українських діячів науки і мистецтва. Він не тільки зміг розгорнути широку науково-дослідчу діяльність, а і привернув увагу науковців і громадськості. Завдяки самовідданій праці академіка Олекси Петровича Новицького, Євгенії Яківни Рудинської та інших науковців, які співробітничали з музеєм він із невеликої меморіальної збірки Українського наукового товариства перетворився на установу всеукраїнського масштабу.

На початок 20-х рр. ХХ століття в Музей УНТ було передано велику кількість документів, цілі комплекси меморіальних речей (родини П.Куліша, кабінет та архів М.Лисенка, матеріали родини Лазаревських, кабінет І.С.Нечуя-Левицького з архівом)¹. Після передачі у 1919 р. УНТ будинку В.Ф.Симиренка по вулиці Трьохсвятительській 23 (тоді - Жертв Революції, нині - Десятинна 9) було створено окремий відділ українських діячів, що займав три кімнати. Але він залишився невідомим для широкої громадськості.

Після приєднання в червні 1921 р. УНТ до Всеукраїнської Академії наук, Музей було розподілено між різними установами ВУАН. Так колекції природничого характеру відійшли до Фізико-математичного відділу, збірки археологічних речей - до Кабінету антропології та етнології ім. Ф.Вовка, мистецький відділ перетворено на Кабінет українського мистецтва, а відділ українських діячів - на Музей українських діячів.

Обидві останні інституції і очолив академік Олекса Петрович Новицький (музей українських діячів - з 1924 р.). Дещо пізніше, 28 червня 1926 р., за пропозицією О.П.Новицького Спільне зібрання Академії перейменувало установу на Музей українських діячів науки та мистецтва.² Ця назва, на думку вченого, краще відповідала складові музейних колекцій.

Практично в 1924-1925 рр. музей знаходився в стадії формування експозиції та організації матеріалу. Основну частину часу було присвячено упорядкуванню та інвентаризації спадщини Музею УНТ. І академік, що мешкав з сім'єю в тому ж будинку по Трьохсвятительській 23, виконував цю складну роботу практично самотужки.

Академік О.П.Новицький вважав, що музей повинен був стати пам'ятником усім діячам української культури, не вириваючи видатних науковців та митців з загальної маси діячів, з того оточення з якого вони вийшли, яке впливало на них і зумовлювало їх діяльність.³

Крім збору експонатів Олекса Новицький бачив завдання музею не тільки в реставрації та копіюванні меморіальних матеріалів, а і експозиції їх згідно всіх вимог тогочасного музейництва. Та він розумів, що без підтримки і співпраці з місцевими краєзнавчими осередками та музейними установами не вдасться перетворити Музей українських діячів науки і мистецтва на координаційний центр меморіальних досліджень в межах всієї республіки.

З осені 1926 р. з призначення на посаду консерватора музею Євгенії Яківни Рудинської, почалася підготовка виставки, присвяченої М.В.Лисенку. Практично завершивши каталогізацію збірок, О.П.Новицький разом з Є.Я.Рудинською починає листування з музейними закладами України з метою виявлення меморіальних матеріалів українських діячів наукового та мистецького руху та координації діяльності музеїв у збереженні матеріалів про видатних українців. Так в листопаді 1926 р. Полтавська секція наукових працівників повідомляла на запит Музею про вшанування 40-я науково-літературної і громадської праці відомого українського письменника Григорія Олексійовича Коваленка⁴. Дніпропетровський Історико-археологічний музей повідомляв 24 грудня 1926 р. про наявні в його колекціях матеріали і твори Шевченка, Руденка, Боровиковського, Яворницького, Костомарова тощо⁵. Крім того, Олекса Петрович офіційно звернувся до Всеукраїнського історичного музею в м. Києві з проханням надати для виставки ювілейні подарунки М.В.Лисенка, що були передані родиною композитора на зберігання музеєві⁶.

З метою накопичення відомостей про меморіальні речі українських діячів музей з ініціативи Олекси Петровича розіслав до всіх місцевих музеїв анкети. Анкета мала 12 питань, метою яких було визначити кількість та характер предметів, що стосувались українських діячів, їх життя та діяльності та прохання збирати такі речі для Музею.⁷ Намагався академік Новицький налагодити контакт і з російськими музеями - Саратовським, Будинком-музеєм П.І. Чайковського в Клину тощо.

Цікавим задумом О.П.Новицького кінця 1927 р. було створення виставки, а згодом, і постійно діючої експозиції «Київські наукові діячі другої половини ХІХ століття». Направляючи клопотання з цього приводу до Київського ОВК, Музей звертався до Укрнауки за підтримкою⁸. Зважаючи на загальне скорочення науково-

зосередив близько 15000 номерів надзвичайно цінних матеріалів.¹⁸ В Музей діячів мав надійти і архів Ореста Левицького, преданий академіком незадовго до смерті в 1922 р. відомому історику та архівісту В.В.Міяковському.¹⁹

Надзвичайно важким та складним видався для Музею українських діячів науки та мистецтва 1930 рік. Певний час перебувала під арештом Євгенія Яківна Рудинська, загальна атмосфера в ВУАН і навколо неї вкрай загострилась. Маючи нове приміщення Музей втратив свободу в науковій та експозиційній роботі. Стан здоров'я О.П. Новицького та сімейні проблеми примушували все менше займатися справами Музею. Та разом з тим були і значні здобутки: розгорнуто виставку в Музеї, налагоджено зв'язки з Д.П. Гордєєвим для поповнення Музейної експозиції.

Деяко раніше, 1 березня О.П. Новицький повідомляв І-й Відділ ВУАН, що він, як директор музею планує відрядити на літній сезон двох співробітників Н.В. Романенко та М.Б. Кістяківського до Москви та Ленінграду з метою ознайомлення з меморіальними музеями великих центрів та роботою по складанню картотеки українських діячів. Також планував він закінчити експедиції по Білоцерківщині та Шевченківщині, пов'язаних з І. Нечуєм-Левицьким.²⁰

Як згадано вище, одним із напрямків діяльності Музею українських діячів науки та мистецтва було складання загальноукраїнської картотеки меморіальних матеріалів як в музеях так і поза ними. Як вказувалось в звіті музею за 1928-1932 рр., його метою була не тільки реєстрація, але й охорона пам'яток.²¹ Для цього Музей діячів використовував раніше налагоджені зв'язки з місцевими музеями, завдяки тому, що ВУАН, очолюваний Олексом Новицьким координував їх пам'яткоохоронну діяльність. Так 17 січня 1931 р. директор Куп'янського музею красзнавства Георгій Попов повідомляв про впорядкування матеріалів місцевого етнографа Петра Васильовича Іванова, що помер в грудні 1930 р. та про труднощі роботи музею: «...Можно было бы делать для музея города больше, но в Купянске, где многие деятели смотрят на музейные экспонаты как на барахло, никому не нужно... в этом отношении приходится вести упорную борьбу».²²

Так само ділились своїми здобутками і труднощами Звенигородський музей ім. Т.Г. Шевченка та Зіновіївський природно-історичний археологічний музей. Останній надіслав фото до виставки Музею діячів та повідомив про придбання меморіальних матеріалів І. Карпенка-Карого, М. Садовського у онука І. Карпенка-Карого Н.Ю. Тобілевича, а також листи М.Л. Кропивницького.²³

Практично, листування з Музеєм українських діячів науки та мистецтва було можливістю для місцевих музеїв заявити вищим науковим установам про свої проблеми. Путивльський районний музей повідомляв про те, що за час свого існування вимушений був змінити сім приміщень,

Куп'янський - двічі переводився місцевою владою у все гірші помешкання.²⁴ Ніжинський округовий музей повідомляв на початку січня 1931 р. про існування у нього двох меморіальних відділів - гоголівського та М.К. Заньковецької з 140 та 966 експонатами відповідно. Відомий в той час в Україні Миколаївський історично-археологічний музей ознайомив Є.Я. Рудинську зі своїми збірками та структурою.²⁵

Музей планував створити відділ діячів науки та мистецтва національних меншин України. З цією метою була налагоджена співпраця з Маріупольським музеєм красзнавства. Його директор Н.С. Коваленко повідомив 21 березня не тільки про видатних осіб, що були вихідцями із греків Маріуполя (А.І. Куїнджі, Г.І. Челпанов та інші), а і про роботу по збиранню грецьких етнографічних матеріалів. Разом з тим Н.С. Коваленко просив методичної допомоги.²⁶

Музей українських діячів не обмежувався в своїх пошуках меморіальних матеріалів лише тереном УСРР. Є.Я. Рудинська звернулась у Львів до бібліотеки Наукового товариства імені Т. Шевченка і особисто до бібліотекаря Марії Деркач з проханням пошуку матеріалів для музею українських діячів. Зі Львова 23 березня 1931 р. було повідомлено про надзвичайно багаті архівні меморіальні матеріали І. Нечуя-Левицького та М. Лисенка, які найбільше цікавили Музей. Так, в потужному архіві газети «Діло» знаходилося 16 листів та один рукопис І. Нечуя-Левицького, в архіві «Зорі» 11 литів та 9 рукописів. Микола Віталійович Лисенко був представлений в архіві «Зорі» рукописом «Народні музичні інструменти на Україні», в архіві «Руської бесіди» - одним рукописом та листами в різних архівах, що охоплювали період від 1868 до 1893 р.²⁷ Особливо важливими були відомості М. Деркач про зібрані фото і матеріали в Музеї НТШ та Національному музеї у Львові. Національний музей, маючи підтримку митрополита А. Шептицького міг купити матеріали для експозиції. М. Деркач просила д. Свенцицького вислати книгу про 25-ліття Національного музею. До того ж бібліотека НТШ була готова до співробітництва: копіювання листів та рукописів.²⁸

Продовжували надходити меморіальні матеріали від місцевих музеїв, як для поповнення фондів, так і для влаштування експозиції (музеї Ніжинський та Старобільський).²⁹

Не залишав, як завжди Музей діячів поза увагою і меморіальні нерухомі пам'ятки. До Українського комітету охорони пам'яток культури було подано список могил видатних діячів, та висловлено прохання видати охоронні грамоти на ці могили. Є.Я. Рудинська одночасно повідомляла, що пам'ятник на могилі О. Русова вже повалений, а могила С. Руданського в Ялті перебуває під загрозою знищення. Музей просив УКОПК звестися з Ялтинським виконкомом, щоб запобігти руйнуванню пам'ятки.³⁰

Новий секретар музею Зінаїда Павлівна Феоктистова отримала відрядження в справах Музею діячів до Москви, Харкова та Охтирки.

Продовжувалось збирання відомостей про музеї України. Куп'янський та Ніжинський округові музеї подали не тільки відомості про сучасний стан та роботу, а і про історію їх виникнення³¹. Анкетування проводилось і з приводу відзначення ювілею К.Маркса.³² Це листування дає змогу побачити поступову схематизацію експозицій місцевих музеїв, в зв'язку з змінами в музейництві 1930 р.³³

На превеликий жаль Музей українських діячів науки і мистецтва в атмосфері цькування української інтелігенції у 1934 р. практично припинив своє існування. Та все ж, можна твердити, що діяльність Музею українських діячів науки і мистецтва та Олекси Петровича Новицького на чолі цієї установи мала велике значення для розгортання меморіальної роботи українських музеїв у 20-30-х рр. XX століття.

Примітки:

1. Інститут рукопису Національної академії наук України ім. В.І.Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Ф. X. - №18694. - Арк.1.
2. Там само.- №31171-31300.- Арк.12.
3. Там само.- №18694.- Арк. 4-5.
4. Там само. - N31171-31300.- Арк.7.
5. Там само.- Арк.11.
6. Там само.- Ф.Х.- N31024-31061.- Арк.1.
7. Там само.- N31024-31061.- Арк.5.
8. Там само.- Ф.86.- N35.- Арк.?
9. Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР.- Ч.2 (1926-1941).- С.97.
10. ІР НБУВ. – Ф. X. - №30887-30923.- Арк.36-37,39-44, 47-50.
11. Там само.- Арк.44-45.
12. Там само. - №30887-30923.- Арк. 47, 51-51 зв.
13. Там само. - №1024 - 31061.- Арк.32.
14. Там само. - №31171-31300.- Арк.119.
15. Там само. - №18694.- Арк.8-9.
16. Там само.- Арк.27.
17. ЦДАГОУ.- Ф.263, оп.1, спр.ФП-26867.- Арк.6 зв.
18. ІР НБУВ.- Ф.279.- N907.- Арк.40.
19. Білокінь С.Тасмниці архівів не вічні...// Сучасність.- 1998.- N10.- С.61.
20. ІР НБУВ.- ф.Х.- N31169.- Арк.39.
21. Охорона, використання та пропаганда пам'яток історії та культури в Українській РСР.- Ч.2 (1926-1941).- С.74.
22. ІР НБУВ.- Ф.Х.- N30887-30923.- Арк.32- 33 зв.
23. Там само.- Арк.34- 35.
24. Там само.- Арк.82- 85.
25. Там само.- Арк.97- 107.
26. Там само.- Арк.8.
27. Там само.- Арк.38- 38 зв.
28. Там само.- N30899.- Арк.38 зв.
29. Там само.- N31326.- Арк.3; N31327.- Арк.4.
30. Там само.- Арк.121.
31. Там само.- N30914.- Арк.83.
32. Там само.- N31169.- Арк.14 зв.
33. Там само.- N30912.- Арк.86- 86 зв.; N30918.- Арк. 95.

